

KOBIECOŚĆ W PRADZIEJACH - OZDOBY W KULTURZE LUBOSZYCKIEJ

Patrycja Amrozińska, anastazja.13@vp.pl
Uniwersytet Łódzki, ul. Narutowicza 65, 90-131 Łódź

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie ozdób kobiecych charakterystycznych dla kultury luboszyckiej. Omówione zostaną w nim poszczególne elementy biżuterii od przedmiotów noszonych na szyi po te zdobiące dłonie bądź ręce. Dodatkowo zaprezentowane zostaną części stroju mogące pełnić jednocześnie funkcję użytkową oraz dekoracyjną. Badania nad ozdobami kobiecymi łączonymi z kulturą luboszycką są ważnym elementem poznania rzeczywistości okresu rzymskiego i stanowią przyczynek do badań nad istnieniem tejże kultury.

Słowa kluczowe: archeologia, kultura luboszycka, okres rzymski, ozdoby, kobiety

Femininity in prehistory- jewellery in Luboszyce culture

ABSTRACT

The purpose of this paper is to present women's ornaments characteristic for the Luboszyce culture. In this article will be discussed particular elements of jewellery, from objects worn round their neck up to these decorating hands. Additionally will be presented parts of the clothin which could perform both a utilitarian and decorative function. Research on women's ornaments connected with the Luboszyce culture are an important component of cognition about the reality of the Roman Period and are an impuls to the studies about the existence of this culture.

Key words: archaeology, Luboszyce culture, Roman Period, jewellery, women

Kobiety od zamierzchłych czasów starały się manifestować swoją odrębność względem mężczyzn. Jednym ze sposobów, jaki wypracowały, było ozdabianie swoich ciał nawet najprostszą biżuterią. Do tego celu używały między innymi kawałków kości bądź znalezionych muszli. Natura kobiet nakazująca im wyróżnianie się spośród innych pozostaje zatem niezmienna od wieków.

Archeologia jako dziedzina nauk pozwala na zgłębienie życia ludzi z różnych epok, miejsc, kultur. Poprzez odkrywanie zabytków, ich szeroką oraz dogłębną analizę można choćby na chwilę uchylić drzwi przeszłości.

Badanie cmentarzysk stanowi wyjątkowo ważne źródło umożliwiający podejmowanie prób odtwarzania minionego czasu. Kompleksowe i dokładne rozpoznanie tej kategorii stanowisk pozwala na rekonstruowanie wielu aspektów związanych z życiem ludzi z przeszłości. Dzięki rozwojowi nauki możliwe staje się nie tylko odkrywanie samych zabytków, ale również poznawanie różnego rodzaju rytuałów, sposobu życia bądź też codziennego funkcjonowania tychże osób. Badacze, (zarówno archeolodzy, jak i antropolodzy) starają się – na podstawie analizy określonych darów grobowych odnajdywanych przy danym osobniku – wnioskować nawet na temat płci zmarłego. Niektóre bowiem przedmioty łączy się z płcią męską, inne zaś określa się mianem atrybutów żeńskich. Do tych drugich zaliczyć można właśnie ozdoby odnajdywane w grobach.

Kultura luboszycka powstała około połowy II w. n. e. na terenie Środkowego Nadodrza i trwała w niektórych rejonach do przełomu IV/V w. n. e.¹. Osadnictwo pojawiło się na obszarze, który przez okres około dwustu lat był niezasiedlony². W czasie swojego największego rozkwitu zasięgiem objęła teren Górnych oraz Dolnych Łużyc, część północną Dolnego Śląska, południową Brandenburgię, wschodnią Saksonię oraz ziemię lubuską³.

Rozwój tejże kultury należy podzielić na cztery fazy:

1. Pierwsza faza – kultura obejmuje teren ujścia Warty aż do dolnego biegu Nysy Łużyckiej.
2. Druga faza – zasiedleniu ulegają Dolne Łużycy oraz południowa Brandenburgia.
3. Trzecia faza – kultura obejmuje dalsze regiony południowej Brandenburgii, tereny nadłabskie, całe Górne Łużycy oraz północne oraz zachodnie części Dolnego Śląska.

1 G. Domański, *Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II – IV wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979, s. 13.

2 M. Bohr, *Elementy przeworskie i wielbarskie w kulturze luboszyckiej*, „Archaeologia Silesiae” 2002, t. 1, s. 123.

3 G. Domański, *Kultura luboszycka*, [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria Ziemi Polskiej, Późny okres lateński oraz okres rzymski*, t. 5, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1981, s. 263.

4. Czwarta faza – zasięg kultury nie zmienia się jednak osadnictwo ma charakter mniej intensywny⁴.

Nazwa kultury przejęta została od stanowiska w Luboszycach położonego w województwie lubuskim. Odkryto tam jedno z największych cmentarzysk identyfikowanych z wspomnianą kulturą. Stanowisko to zasługuje na uwagę, ponieważ według badań antropologicznych na 127 osób pochowanych w jego obrębie tylko 6 można zinterpretować jako pochówki męskie⁵. Takie cmentarzysko pozwala na dokładniejszą analizę pochówków kobiecych oraz ich wyposażenia, dostarczając wiele informacji dotyczących ozdób⁶.

Osady identyfikowane z kulturą luboszycką tworzone były na niewielkich wzniesieniach wzdłuż teras dużych rzek bądź też na niskich terasach małych rzek. Stosunkowo często osady odkrywane były na przewężeniach dolin, czyli w miejscach zapewniających łatwy dostęp do wody⁷.

Budynki występujące na tych osadach można podzielić na dwie kategorie: naziemne oraz zagłębione w ziemi. Pozostałościami po tych pierwszych są zarysy rzędów słupów, na podstawie których można rekonstruować kształt budynków. Najbardziej charakterystycznymi budowlami słupowymi z kultury luboszyckiej są duże budynki halowe o kształcie długiego prostokąta. Ich przestrzeń prawdopodobnie podzielona była na mniejsze pomieszczenia. Zagłębionych budynków w omawianej kulturze jest znacznie mniej⁸.

Ludność kultury luboszyckiej praktykowała obrządek ciałopalny, składała prochy swoich bliskich w grobach jamowych, nad którymi rzadko usypywała kurhany. Regularny kształt jam, w których umieszczono szczątki, może świadczyć o tym, że pierwotnie użyto w tych miejscach pojemników organicznych wykonanych bądź to ze skóry, drewna czy też z wikliny⁹. W obrębie tejże kultury odkrywane są również cmentarzyska warstwowe. W tym przypadku prochy zmarłych spopielenych na stosach rozsypywano na powierzchni cmentarzysk. W końcowej fazie trwania kultury luboszyckiej pojawia się zwyczaj pochówków szkieletowych¹⁰. Część z nich była wkopywana w starsze cmentarzysko warstwowe. Można to interpretować jako zerwanie z poprzednią tradycją lub też chęcią wykorzystania już istniejącej sfery sacrum¹¹. W większości przypadków groby kultury luboszyckiej w momencie odkrywania nie były oznaczane na powierzchni. Nie można jednak wykluczyć, że nie stosowano takich praktyk. Prawdopodobnie ich ślady nie zachowały się po prostu do współczesności. Taką interpretację zdaje się potwierdzać fakt, iż poza przypadkami opisanymi powyżej groby nie były wkopywane jeden w drugi¹².

Wyposażenie grobowe kultury luboszyckiej wykazuje wpływy zarówno ludności kultury przeworskiej, kultury wielbarskiej oraz kręgu nadłabskiego, czyli kultur ościennych¹³. W tej perspektywie kultura ta jawi się jako miejsce styku oraz obszar wpływów kultur ją otaczających¹⁴. Nawiązania te mogły wynikać zarówno z bezpośrednich migracji, jak i zapożyczeń oraz inspiracji stylistycznych dotyczących konkretnych wyrobów¹⁵. Charakterystycznym wyposażeniem pochówków kobiecych są: przęśliki, pozostałości szkatulek pod postacią okuć i kluczy, paciorki, szpile oraz zapinki. Wyznaczniki grobów męskich to uzbrojenie oraz ostrogi¹⁶.

Klasyczny strój kobiety w kulturze luboszyckiej, interpretowany na podstawie znalezisk grobowych, składał się z dwóch zapinek, sprzączki do pasa, wisiorów, paciorków oraz jednej szpili¹⁷. Omawiana kultura była strefą przenika-

4 Tamże, s. 264.

5 G. Gralla, *Ekspertyza antropologiczna szczątków ciałopalnych z Luboszyc. III część – groby i cmentarzyska warstwowe z okresu wpływów rzymskich*, [w:] G. Domański, *Cmentarzysko w Luboszycach (II – IV w.)*, Wrocław 1982, s. 204–207.

6 G. Domański, *Cmentarzysko w Luboszycach II-IV w.*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1982, s. 125, 204.

7 G. Domański, *Kultura luboszycka między...*, dz. cyt., s. 113–118.

8 Tamże, s. 118–121.

9 G. Domański, *Obrzędy na cmentarzyskach kultury luboszyckiej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica” 2007, t. 25, s. 298–301.

10 G. Domański, *Kultura luboszycka między...*, dz. cyt., s. 14–16.

11 G. Domański, *Problem zaniku kultury luboszyckiej*, [w:] G. Domański (red.), *Nadodrże w starożytności. Konferencja Grabice 23 – 30 czerwca 2004 r.*, s. 189–190.

12 G. Domański, *Kultura luboszycka między...*, dz. cyt., s. 189–192. G. Domański, *Zróżnicowanie obrządku pogrzebowego kultury luboszyckiej*, [w:] A. Urbaniak, R. Prochowicz, I. Jakubczyk, M. Levada, J. Schuster (red.), *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin. Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina, T. II*, Łódź – Warszawa 2010, s. 240–250.

13 Tamże, s. 14–16. G. Domański, *Kultura luboszycka a kultura wielbarska*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, t. 2, Lublin 1988, s. 127–142. G. Domański, *Genetyczne i sąsiedzkie związki kultury luboszyckiej z kulturą przeworską*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura przeworska: materiały z konferencji*, Lublin 1994, s. 363–372.

14 J. K. Kozłowski, P. Kaczanowski (red.), *Najdawniejsze dzieje ziem polskich*, t. 1, Kraków 1998, s. 296.

15 M. Bohr, *Elementy przeworskie...*, dz. cyt., s. 127.

16 G. Domański, *Kultura luboszycka między...*, dz. cyt., s. 177.

17 M. Tempelman-Mączyńska, *Części stroju kobiecego w okresie rzymskim na obszarze środkowo- i wschodnioeuropejskiego Barbaricum*, Kraków 1985, s. 47.

nia się wpływów sąsiednich jednostek. W związku z tym faktem elementy kobiecego stroju w kulturze luboszyckiej są podobne do tych występujących ościennie, różnice widoczne są na poziomie poszczególnych typów konkretnych przedmiotów.

Groby tej kultury najczęściej wyposażane były w ozdoby. Jako wyznacznik pochówków kobiecych można przyjąć zasadę, iż w grobach męskich składano po jednej zapince do spinania szat, natomiast kobietom ofiarowywano dwie lub większą ich ilość¹⁸. Biżuterię kobiecą można podzielić na kilka kategorii. Na tę zdobiącą szyję, do której należą: naszyjniki, wisioriki, klamerki esowate oraz paciorki; na ozdoby rąk/dłoni, czyli bransolety, pierścionki czy części stroju stanowiące jednocześnie jego dekorację: zapinki oraz szpile. W niektórych przypadkach do przedmiotów uznawanych za ozdoby można zaliczyć również wykonywane z wielką starannością i kunsztem części pasa.

Wśród wisiorików stanowiących ozdoby szyi najczęściej spotykanymi są zawieszki wiaderkowate w swym kształcie przypominające walec wykonane z żelaza. Zabytki te archeolodzy wielokrotnie odkrywają wraz ze znajdującymi się obok paciorkami, co pozwala interpretować te elementy jako części składowe kolii. Wisioriki koszyczkowe, jak sama nazwa wskazuje, swym kształtem przypominają niewielkich rozmiarów koszyczki. Na cmentarzysku w Luboszycach w części warstwowej został odkryty jeden, bogato zdobiony zabytek tego typu, wykonany ze złota. Stanowi on analogię do podobnych wisiorików odkrywanych w grobach książęcych. Zawieszki koszyczkowe wraz z zawieszkami kapsułkowatymi są rzadkimi znaleziskami w badanej kulturze¹⁹.

Kolejna kategoria zabytków stanowiąca ozdoby szyi to paciorki. Niewielkich rozmiarów kółka z przechodzącym na wylot otworem stanowią jeden z najczęściej ofiarowywanych przedmiotów osobom zmarłym. Nawlekanie ich na sznurki było jednym z podstawowych sposobów ozdabiania szat. Najlicniejszą grupę stanowią paciorki półkoliste wykonane z błękitnego szkła. Często odkrywane są również paciorki półkoliste z ornamentem w kształcie falistych linii bądź też oczek. Liczne są również paciorki wykonane z gliny. Znaczna część paciorków odkrytych w kulturze luboszyckiej to okazy silnie przepalone, co uniemożliwia określenie ich kształtu, a nawet barwy użytego do ich wyrobu szkła. Proces ten związany jest z charakterem pochówków, czyli ciałopaleniem. Przedmioty umieszczane na stosie pogrzebowym wraz ze zmarłym były wystawione na działanie wysokich temperatur, w wyniku czego często ulegały całkowitemu zniszczeniu²⁰.

Klamerki esowate, odnajdywane zazwyczaj wraz z paciorkami oraz różnego typu wisiorikami, służyły do spinania kolii. Ich esowato wygięty kształt pozwalał połączyć ze sobą dwa końce sznura²¹.

Ozdoby dłoni reprezentowane są przez pierścionki. Różnią się one między sobą zarówno materiałem, z jakiego zostały wykonane, jak i kształtem. Mogą być to zwykłe obrączki bądź też pierścionki składające się z kilku spiralnych obrotów. Można przypuszczać, że różnego rodzaju kółka odnajdywane w grobach mogły służyć właśnie jako ozdoby dłoni²².

Bransolety, podobnie jak pierścionki różniły się między sobą kształtem oraz użytym materiałem. Zazwyczaj są to bransolety ze zgrubiałymi końcami. Zdarzają się zabytki wykonane z metali szlacheckich²³.

Zapinki oraz szpile to przedmioty będące jednocześnie częściami stroju oraz ich ozdobami. Stanowiły element spinający szaty, dlatego w grobach szkieletowych odkrywane są zazwyczaj na wysokości klatki piersiowej. Pierwsza z wspomnianych kategorii zabytków, odkrywane w grobach to okazy bardzo istotne w procesie ustalania chronologii danego obiektu. Związane jest to z faktem, iż stanowią one z najbardziej czułych chronologicznie artefaktów. Charakteryzują się różnorodnością form oraz wielkości. Część z nich wykonano z brązu, inne z żelaza²⁴.

W kulturze luboszyckiej występowały zarówno szpile metalowe, jak i kościane. Wiele zabytków zachowało się jedynie fragmentarycznie, co utrudnia formułowanie wniosków na temat ich kształtu czy rozmiarów. Zniszczenia, podobnie jak w przypadku innych rodzajów ozdób, najczęściej wynikają z faktu umieszczenia ich na stosie pogrzebowym. Szpile kościane odkryto na cmentarzyskach położonych przede wszystkim nad Odrą oraz dolną Nysą Łużycką²⁵.

Kultura luboszycka stanowi interesujący temat badań. Czas, który minął od jej odkrycia, zweryfikował kilka tez dotyczących jej funkcjonowania. Obecne dyskusje dotyczące tej jednostki skupiają się na celowości wyróżniania jej spośród

18 G. Domański, *Kultura luboszycka*, [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria...*, dz. cyt., s. 267.

19 G. Domański, *Kultura luboszycka między...*, dz. cyt., s. 35-36.

20 Tamże, s. 38.

21 Tamże, s. 39.

22 Tamże.

23 Tamże.

24 Tamże, s. 18-26.

25 Tamże, s. 33-35.

przestrzeni, w której istniała. Archeolodzy starają się odpowiedzieć na pytanie, czy jako strefa wpływów nie jest jedynie płaszczyzną styków innych kultur i nie powinna zostać do takiej roli sprowadzona²⁶. Ponadto badacze, poprzez swoją pracę poznają różne aspekty życia dawnych ludności. Odkrywanie ich osad pozwala dowiedzieć się, w jaki sposób funkcjonowali w danej społeczności, jak wyglądały ich domy i otoczenie, co produkowali, jak przebiegało ich normalne życie. Wnioski płynące z badań prowadzonych na cmentarzyskach pozwalają ujrzeć to, co było naprawdę ważne dla ludności kultury luboszyckiej w sferze sacrum. Jak podchodzili do zagadnień związanych ze śmiercią swoich bliskich, jak radzili sobie z ich stratą. Analizowanie tego typu stanowisk pozwala na uzyskanie również innych danych dotyczących badanej społeczności. Strój, w jakim składano zmarłe osoby do grobów był zapewne w pewnej części odzwierciedleniem ubiorów ludzi żyjących. Można więc, choć z pewną dozą ostrożności, rekonstruować go na podstawie znalezisk, a także prześledzić ewentualne zmiany zachodzące w upodobaniach omawianej społeczności.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Bohr M., *Elementy przeworskie i wielbarskie w kulturze luboszyckiej*, „Archaeologia Silesiae” 2002, t. 1
- [2] Domański G., *Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II – IV wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979
- [3] Domański G., *Kultura luboszycka*, [w:] Wielowiejski J. (red.), *Prahistoria Ziemi Polskich, Późny okres lateński oraz okres rzymski*, t. 5, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1981
- [4] Domański G., *Cmentarzysko w Luboszycach II-IV w.*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1982
- [5] Domański G., *Kultura luboszycka a kultura wielbarska*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, t. 2, Lublin 1988
- [6] Domański G., *Genetyczne i sąsiedzkie związki kultury luboszyckiej z kulturą przeworską*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura przeworska: materiały z konferencji*, Lublin 1994
- [7] Domański G., *Obřędy na cmentarzyskach kultury luboszyckiej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica”, t. 25, 2007
- [8] Domański G., *Zróżnicowanie obrządku pogrzebowego kultury luboszyckiej*, [w:] A. Urbaniak, R. Prochowicz, I. Jakubczyk, M. Levada, J. Schuster (red.), *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin. Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina, Tomus II*, Łódź – Warszawa 2010
- [9] Domański G., *Problem zaniku kultury luboszyckiej*, [w:] G. Domański (red.), *Nadodrże w starożytności. Konferencja Grabice, 23 – 30 czerwca 2004 roku*, Zielona Góra 2011
- [10] Gralla G., *Ekspertyza antropologiczna szczątków ciałopalnych z Luboszyca. III część – groby i cmentarzyska warstwowo z okresu wpływów rzymskich*, [w:] G. Domański, *Cmentarzysko w Luboszycach (II – IV w.)*, Wrocław 1982
- [11] Kozłowski J. K., Kaczanowski P. (red.) *Najdawniejsze dzieje ziem polskich*, t. 1, Kraków 1998
- [12] Schuster J., *Wielbark – Przeworsk – Luboszyce. Z badań nad stosunkami kulturowymi na przełomie III/III w. między środkową Łabą a Odrą*, [w:] G. Domański (red.), *Nadodrże w starożytności konferencja Grabice 23 – 30 czerwca 2004*, Zielona Góra 2011
- [13] Tempelman – Mączyńska M., *Części stroju kobiecego w okresie rzymskim na obszarze środkowo- i wschodnioeuropejskiego Barbaricum*, Kraków 1985

²⁶ J. Schuster, *Wielbark – Przeworsk – Luboszyce. Z badań nad stosunkami kulturowymi na przełomie III/III w. między środkową Łabą a Odrą*, [w:] G. Domański (red.), *Nadodrże w starożytności konferencja Grabice 23 – 30 czerwca 2004*, Zielona Góra 2011, s. 141–161.